

De inbreng van leerlingen met deskundigheid 'bekleden'

Vakleerkrachten in het basisonderwijs variëren de schaal waarop leerlingen met elkaar bewegen door lessen afwisselend klassikaal, in groepjes of vrij in te richten. De laatste werkvorm wordt 'vrij' genoemd omdat leerlingen hierbij kiezen bij welke van de 4 tot 7 door de leerkracht opgebouwde arrangementen ze bewegen, wat ze er doen, met wie ze dit doen en of, en zo ja wanneer, ze wisselen naar een ander onderdeel. Door leerlingen deze keuzes te bieden worden interesses en niveauverschillen zichtbaar, ontstaan er steeds nieuwe groepjes en kan de oefentijd door leerlingen zelf worden gedoseerd. In dit artikel wordt de waarde van de vrije lesvorm voor het 'leren bewegen' onderzocht. Wat zijn vanuit dit oogpunt de kracht en de zwakte van deze lesvorm en hoe kan de zwakte worden ondervangen?

TEKST KAREL VERWEIJ

Ontwikkeling richting geven

1 Begeleiden en lesgeven

De unieke waarde van de vrije les voor de bewegingsontwikkeling van leerlingen is te verduidelijken met het begrip 'geleide ontdekking' (Gordijn et al., 1975). Achter deze didactische term steekt een visie waarin 'leren' wordt gezien als een proces waarbij leerlingen zich de wereld stukje bij beetje eigen maken. Volgens Peter Heij is hiervan sprake als een leerling een weg aflegt "... van net-niet lukken,

Dat leerlingen zelf leren betekent niet dat leerprocessen niet door leerkrachten worden 'geleid', dat er niet wordt onderwezen

via proberen en het zoeken naar oplossingen, naar 'lukken' ..." (Heij, 2006, p. 343). Dit ontdekkingsproces wordt mogelijk gemaakt als leerlingen worden geconfronteerd met een weerstand die ze kunnen overwinnen.

Dat leerlingen zelf leren betekent niet dat leerprocessen niet door leerkrachten worden 'geleid', dat er niet wordt onderwezen

Niet hoger dan het lintje

(Meerdink, 1995). Het betekent wel dat lesgevers leersituaties zo inrichten dat 'het onderwezene' door leerlingen kan worden onderkend en gerealiseerd. Hierbij wordt de wijze waarop leerlingen zich bewegen pedagogisch beïnvloed. Dit betekent onder meer dat leerlingen worden toegerust voor deelname aan bij hen passende buitenschoolse bewegingspraktijken (Gordijn, 1968).

Volgens Carl Gordijn - de grondlegger van de stroming in de Nederlandse lichamelijke opvoeding die 'bewegingsonderwijs' wordt genoemd - spelen lesgevers dus een belangrijke rol bij het leren bewegen van leerlingen. Hiervoor gaan ze in gesprek met leerlingen over hun leerprocessen. Het hangt namelijk af van de manier waarop de lesgever met de leerlingen omgaat of zij zich ontwikkelen (Gordijn, 1968). Door leerlingen vakkundig te begeleiden leren zij hun 'leerproblemen' te overwinnen. Daarbij dient de lesgever volgens Gordijn 'bewegingstucht' bij leerlingen 'aan te kweken'. Deze op het eerste oog wat afschrikwekkende term duidt op een houding van leerlingen die zich kenmerkt door doelgerichtheid, samenhang, vasthoudendheid, verantwoordelijkheidsbesef en zorgvuldigheid. Alleen gedisciplineerd handelen leidt naar ontwikkeling.

2 Kracht en zwakte van de vrije lesvorm

Op het eerste gezicht sluit de vrije lesvorm goed aan bij het concept van de 'geleide ontdekking'. Op verschillende manieren wordt er namelijk tegemoet gekomen aan de 'mogelijkheden' en 'motieven' van leerlingen. Leerlingen kiezen

▼
Zelf kiezen
hoe je passeert

onderdelen die ze willen doen. Het ontbreken van bewegingsvoorschriften laat ruimte voor niveauverschillen. De mogelijkheid met vrienden of vriendinnen te bewegen stimuleert samenwerking. Het zelf invullen van regelingen bevordert het eigenaarschap. En de afwezigheid van tijdslimieten biedt kinderen de tijd om uit te proberen, te ontdekken en oplossingen te vinden die tot lukken leiden. Zo kunnen kinderen die in een vrije les gefascineerd raken door het jongleren met een 'magic stick' net zo lang prutsen tot het werpen, vangen en kantelen lukt. Ook de mogelijkheid om het oefenen (tijdelijk) te beëindigen bevordert het leerproces omdat leren jongleren gebaat is bij korte oefensessies.

Op het tweede gezicht past de vrije lesvorm minder goed bij het hierboven beschreven bewegingsconcept. Drie redenen.

1 *Leertrajecten gaan teveel uiteenlopen.* In vrije lessen doen leerlingen verschillende activiteiten. De bewegingsbekwaamheden gaan hierdoor variëren. In een vervolgles moet het aanbod daarom worden gedifferentieerd. Het resultaat is dat het bewegingsverband van een groep fragmenteert en dat onderwijs nodeloos wordt bemoeilijkt.

2 *Vrije lessen leiden tot een verarmd bewegingsaanbod.* Omdat de arrangementen deel uitmaken van een keuzemenu dienen ze leerlingen te 'motiveren' (Furedi, 2011). Leerlingen kiezen een onderdeel als het hen plezier brengt. Arrangementen die appelleren aan activiteiten die nog niet lukken blijken in de vrije lesvorm dan ook niet populair. Met het weglaten van deze schijnbaar oninteressante activiteiten heeft het aanbod in een vrije les de neiging aan onderwijsleer kwaliteit in te boeten.

3 Het zogenaamde succes van de vrije les is gebaseerd op *een onrealistisch positief beeld van leerlingen.* Open onderwijssettings leiden tot ontwikkeling bij leerlingen die erop gericht zijn hun competentie te verbreden en verdiepen. In de vrije lespraktijk blijken bepaalde leerlingen daarentegen moeilijke situaties uit de weg te gaan en vooral te kiezen voor gemakkelijke (herhalings)activiteiten. Zo gooien leerlingen jongleermateriaal vaak na twee keer mislukken op de grond, om niet meer terug te komen.

3 Conclusie

Op welke manier stimuleert of beperkt de vrije lesvorm nu de bewegingsontwikkeling? Het keuzemenu, de afwezigheid van leervoorstellen en tijdslimieten en de ongedwongen groepering bevorderen het 'ontdekkend leren'. De onmogelijkheid leerlingen tot het doen van een bepaalde activiteit te verplichten, de verminderde onderwijsleer kwaliteit van het aanbod en het eenzijdige perspectief van leerlingen hinderen het 'geleiden'.

In vrije lessen zijn lesgevers onthand. Omdat leerlingen steeds voor leerproblemen kunnen weggelopen kan te weinig richting worden gegeven aan hun leerprocessen. Hierdoor lijkt slechts een deel van de leerlingen de grenzen te verleggen. Deze ‘grensoverschrijding’ is echter de kern van onderwijs. Onderwijs dient leerlingen van hun stuk te brengen, te ‘ont-zetten’ en een radicaal nieuw perspectief bij hen te openen (Biesta, 2012). Dit betekent dat leerlingen niet alleen ‘leren van’ een lesgever maar ook door hen ‘worden onderwezen’. Daarbij worden ze gesitueerd in een ervaringsveld dat hun controle te boven gaat. Zoals ook Gordijn al benadrukte is voor het openen van een ‘bestaansveld’ de beïnvloedende inbreng van een lesgever noodzakelijk. Dit alles brengt ons tot een tweeledige slotsom. Een deel van de kinderen profiteert van de keuzevrijheid in de vrije les en ontwikkelt leerstrategieën waardoor het bewegen verbetert. Een ander deel lijkt in deze lessen onvoldoende te groeien en baat te hebben bij meer sturing van de lesgever. Om diens deskundigheid meer ten goede te laten komen aan deze leerlingen kan hun keuzevrijheid worden ingeperkt. Daarover in de volgende paragraaf meer.

De keuzeruimte wijzigen

De keuzeruimte in een vrije les kan voor leerlingen op vijf manieren worden veranderd.

1 Activiteit(en) voorschrijven

Lesgevers kunnen leerlingen in een arrangement wel/niet een bewegingswijze voorschrijven. Door op maat bewegingsactiviteiten te kiezen worden leerlingen voor op te lossen leerproblemen geplaatst.

2 Het aantal activiteiten veranderen

Lesgevers kunnen het aantal onderdelen en/of het aantal ‘werkplekken’ bij een onderdeel verminderen, gelijk laten of vermeerderen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld een bewegingsomgeving sluiten door een ‘rood stoplicht’ op materiaal te plakken. Sluiting van onderdelen en/of werkplekken beperkt de keuzemogelijkheden.

3 De keuzemogelijkheden veranderen

Lesgevers kunnen het keuzeaanbod wijzigen door het stoplicht te verhangen. Hierdoor ontstaan bij het kiezen van leerlingen nieuwe afwegingen. Lesgevers kunnen bijvoorbeeld de meest attractieve activiteit sluiten waardoor de overige, minder aantrekkelijke, activiteiten bij leerlingen in beeld komen.

4 De tijdsduur begrenzen

Lesgevers kunnen de tijdsduur waarop leerlingen aan een onderdeel deelnemen wel/niet vaststellen en in het eerste geval de tijdsduur

variëren. Tijdslimieten veroorzaken centrale wisselmomenten waardoor tussentijds niet meer van onderdeel kan worden gewisseld. Er ontstaat zo niet alleen meer rust in de les, ook kunnen leerlingen niet meer voor leerproblemen ‘weglopen’.

5 In een groepje deelnemen

Lesgevers kunnen leerlingen individueel of in groepjes uit onderdelen laten kiezen. In groepjes worden ze ook meegenomen naar een activiteit die niet hun (eerste) voorkeur heeft. Leerlingen leren zo hun primaire keuze op te schorten en ervaren dat andere keuzes ook positief kunnen uitvallen. Met het oog op bepaalde activiteiten samengestelde groepjes kan de realiseerbaarheid hiervan stimuleren (bijvoorbeeld acrobatiek).

Door één of meerdere van deze ‘stuuringsmechanismen’ in werking te stellen kan op de leerstijl van een groep worden ingespeeld.

Samenvattende slotopmerkingen

Onderwijs is in dit artikel opgevat als een vorm van ‘onder-richt’: dienstbaar aan mogelijkheden en sturend naar ontwikkeling (Berding, 2016). In deze onderwijsvisie worden leerlingen geholpen en beïnvloed, zodat ze op een verruimende manier hun mogelijkheden realiseren. In kringen van het ‘bewegingsonderwijs’ is deze opvatting uitgekristalliseerd in het didactische concept ‘geleide ontdekking’. Dit wil zeggen dat lesgevers leerprocessen zo bijsturen dat het bewegen verbetert en zich daarin voor deelnemers onvermoede dimensies openen.

Hoewel de vrije lesvorm goede omstandigheden creëert voor het ‘ontdekkende leren’, raakt het ‘onderwijzen’ er in de knel. Dit komt omdat de regie over de leerprocessen teveel in handen van de leerlingen ligt. De lesgever functioneert daardoor vooral als begeleider, als ‘leerkracht’ en is onvoldoende in staat om de inbreng van leerlingen met zijn deskundigheid te ‘bekleden’. Hiervoor lijkt het nodig om de keuzevrijheid van leerlingen die zich in de vrije les onvoldoende ontwikkelen te beperken. De lesgever kan hiertoe vijf ‘schakelknoppen’ aan of uit zetten en deze instellingen naar gelieve combineren:

- wel/geen activiteit(en) voorschrijven
- het aantal onderdelen verminderen/handhaven/vermeerderen
- bepaalde activiteiten openen/sluiten
- de tijdsduur bij een activiteit wel/niet begrenzen
- leerlingen wel/niet in een groepje laten deelnemen.

Jonathan Huisman bedankt voor je commentaar!

Literatuur

Berding, J. (2016). *‘Ik ben ook een mens’ – Opvoeding en onderwijs aan de hand van Korczak, Dewey en Arendt*. Culemborg: Uitgeverij Phronese.

Biesta, G.J.J. (2012). Giving teaching back to education: responding to the disappearance of the teacher. *Phenomenology & Practice*, 6, 2, pp. 35-49.

Furedi, F. (2011). *De terugkeer van het gezag – waarom kinderen niets meer leren*. Amsterdam: Meulenhoff.

Gordijn, C.C.F. (1968). *Inleiding tot het bewegingsonderwijs*. Baarn: Bosch & Keuning N.V.

Gordijn, C.C.F., Brink, C. van den, Meerdink, P., Tamboer, J.W.I., Vermeer, A. (1975). *Wat beweegt ons*. Baarn: Bosch & Keuning.

Heij, P. (2006). *Grondslagen van ‘verantwoord’ bewegingsonderwijs – Filosofische en pedagogische doordenking van relationeel gefundeerd bewegingsonderwijs*. Budel: Uitgeverij DAMON.

Meerdink, P. (1995). Korte ideeëngeschiedenis van de CALO. In: P. Heij (red.). *Dabhar*, pp. 10-18. Zwolle: Calo/Sector Hoger Pedagogisch Onderwijs/Christelijke Hogeschool Windesheim.

Contact

k1.verweij@hetnet.nl

Foto's

Anita Riemersma

Kernwoorden

vrije les, keuzeruimte, begeleidend lesgeven